

Володимир РОМАНЮК

АКТИВНА ФОРМА ТРАДИЦІЙНОГО МИСЛИВСТВА В УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТАХ У ДРУГІЙ ПОЛ. ХІХ – СЕРЕД. ХХ СТ.

Volodymyr ROMANIUK. On Active Form of Traditional Hunting in Ukrainian Carpathian Mountains at the Second Half XIX to the Middle XX cc.

У кожній етнічній спільноті світу, представники якої займалися полюванням, мисливство побутувало у двох формах: активній та пасивній. Перша полягала у тому, що мисливці вбивали або схоплювали звірів безпосередньо. Друга – у наставлянні на тварин різноманітних пасток.

Активна форма полювання вимагала від мисливців більших витрат сил та часу, ніж пасивна. Проте зазвичай вона приносила кращі результати. Головною метою мисливця під час застосування активної форми було наблизитися до звіра на відстань, яка дозволяла йому вбити чи схопити тварину, або дочекатися наближення до себе звіра на зазначену відстань чи спровокувати це наближення. Для того, щоб досягти окресленої мети, мисливці використовували ряд способів¹.

Головними архаїчними способами активної форми мисливства, що використовувалися у різних періоди практично по усій земній кулі були: засада, підходження, або підкрадання, загін та гоння, або переслідування². Людство послуговувалося цими мисливськими способами задовго до появи хліборобства і скотарства, які відсунули мисливство у господарській сфері на другий план. Про це свідчить факт їхнього побутування в різних етносах, у господарстві яких до ХІХ – першої пол. ХХ ст. мисливство відігравало провідну

роль. Допоміжними до згаданих способів є такі – ваблення, приманювання, маскування та висліджування³. Вони є не менш давніми, ніж головні.

У даній статті ми розглянемо головні та допоміжні способи активної форми полювання, проаналізуємо, наскільки широко вони були представлені у традиційному мисливстві Українських Карпат другої пол. ХІХ – серед. ХХ ст., визначимо значення кожного з них, виокремимо причини їхнього розповсюдження або обмеженого застосування.

Вагома роль в традиційному мисливстві горян у досліджуваній період належала засаді. Засада – це мисливський спосіб, який полягав у тому, що мисливець або мисливці, притаївшись у певному місці, очікували на наближення до себе звірів. Місце засади інколи визначалося заздалегідь за допомогою висліджування⁴ – визначення мисливцем по слідах, які залишив звір, місця, у якому він перебував або через яке проходив. До такого місця будь-яка тварина майже завжди поверталася.

Крім висліджування, допоміжними для засади способами були ваблення, приманювання та маскування⁵. Ваблення – це імітація мисливцем звуків властивих тваринам з метою провокування їх наближення до себе. Приманювання – це накладання неподалік від місця засади або біля розкладеної пастки (у випадку застосування пасивної форми мисливства) приманки, якою зазвичай служила їжа: м'ясо для хижаків, картопля для диких кабанів, зерно для птахів тощо. Маскування – це одягання мисливцем певних предметів з метою досягнення можливості не виділятися з навколишнього середовища, щоб не сполохати тварин.

Полювання за допомогою засади з використанням ваблення було характерним для багатьох етнографічних теренів земної кулі. Воно застосовувалося для здобуття найрізноманітніших звірів і птахів. Так, індіанці каліфорнійського племені Яна з групи Яхі вміли імітувати мукання оленя з метою приманити самок оленів, жалібний крик кроля для приманювання кролів або хижих звірів, крик перепела, писк білки, крик диких гу-

¹Moszyński K. Kultura ludowa s-lowian.- Cz. I: Kultura materialna.- Kraków, 1929.- S. 27.

²Зализняк Л. Население Полесья в мезолите.- К., 1991.- С. 74; Moszyński K. Kultura ludowa...- Cz. I.- S. 27.

³Ibid.- S. 27, 30.

⁴Ibid.- S. 27.

⁵Ibid.- S. 27, 29.

сей⁶. Широко даний спосіб мисливці використовували у період спаровування копитних тварин. При цьому вони часто застосовували спеціальні звукоімітуючі інструменти – манки (інша назва – вабики). Евенки – тунгусомовний народ Сибірської тайги – за допомогою цих інструментів відтворювали рик оленів-кабаргу та ізюбрів⁷; корінні жителі Канади – лосів⁸. Мисливці широко користувалися манками і для полювання на інших звірів, а також птахів.

В Українських Карпатах у другій пол. XIX – серед. XX ст. за допомогою засади з використанням ваблення горяни полювали на оленів, козуль, ведмедів, лосів та птахів.

Ваблення тварин та птахів за допомогою власного голосу або спеціальних інструментів поза всяким сумнівом можна розглядати як специфічний вид мистецтва. Наводимо опис полювання на оленів у період “риковища”⁹ з використанням цього способу, який ми зафіксували у старожилі з с. Соколівка Косівського р-ну Івано-Франківської обл. Самокіщука Дмитра Лук’яновича, 1933 р. н.:

[...] Я раз мав таке [...]. Я маю его зараз на цим місці гулити (вабити – В.Р.) до себе. [...]. Став. Слухаю [...]. Близько вже чути – ричи, до мене доходить. Я сам [...] в кулаки ричу. Він іде. Помаленьку йде. Коли вже пора тихо сидіти. Тоді можна лише брати та й сучок якийсь або патичок уломити, аби він чув: “Це шос там ходить”, – він думає, і на цей звук [...] вже приходив туди. [...] Йшов він уже так, що я вже вижу [його] нидалеко у молодняку. [...]. Я тихонько, та й він вже кричить відти, а я слухаю. Та й побажав собі ще раз без кулака за ним покричати на голий рот. Він як учув, пізнав, що це не то, і як пішов – ого-о! Так. А мав прийти д’міні, якби я був вже

сидів тихо та лиш дес по сучкові трас, трас, то він би був думав, що це олень ходит¹⁰.

Окрім імітації рiku оленів власним голосом, мисливці Українських Карпат використовували з цією метою манки. Виготовляли їх з дерева у формі рогу¹¹. Аналогічно у традиційному полюванні Полісся мисливці застосовували дерев’яні вабики для полювання на лосів¹². Приблизно у тридцять роки XX ст. функцію манків для ваблення оленів в Українських Карпатах подекуди виконували звичайні скляні циліндри від газових ламп¹³. Подібне явище побутувало і на Поліссі. У цьому регіоні в зазначений час мисливці почали приманювати до себе лосів за допомогою лампового скла або пляшки з обрізаним дном¹⁴.

Полювання за допомогою засади з використанням ваблення було найчастіше індивідуальним мисливським способом. Проте в Українських Карпатах під час полювання на оленів цим способом мисливців могло бути й двоє. У такому випадку перший мисливець вабив оленя (“гулив”, “кликав”), а другий страхував його, знаходячись у засаді у місці, в яке за розрахунками мисливців повинен був побігти олень, якби розпізнав під час ваблення людину¹⁵.

Ваблення використовували для полювання на козуль¹⁶. Виходячи з того, що олень та козуля є фізіологічно досить близькими між собою видами, припускаємо, що полювання на них за допомогою цього способу практично не відрізнялося одне від одного. Засаду в поєднанні з вабленням полюючи на козуль застосовували і на Поліссі¹⁷.

Мисливці Українських Карпат вабили (“кричили”) голосом ведмедів¹⁸. На жаль, наразі у нас немає інформації про те, як саме проходило дане полювання. Можемо лише припустити, що воно було подібним до полювання на ведмедів за допомогою засади з використанням приманювання, опис якого наведено нижче.

⁶Кребер Т. Иши в двух мирах.– Москва, 1970.– С. 157-158.

⁷Василевич Г. Эвенки: Историко-этнографические очерки. XVIII – нач. XX в.– Ленинград, 1969.– С. 57-58.

⁸Семенов С. Развитие техники в каменном веке.– Ленинград, 1968.– С. 312.

⁹“Риковище”, “риковисько” – спаровування оленів, що за народними спостереженнями розпочиналося у вересні (від свята Головосік 11.IX або від свята Воздвиження Чесного Хреста 27.IX) і тривало за різними підрахунками від 2-х тижнів до півтора місяця.– Архів Інституту народознавства НАН України (далі – Архів ІН НАН України).– Ф. 1.– Оп. 2.– Од. зб. 641.– Арк. 30, 58, 123.

¹⁰Там само.– Арк. 52-53.

¹¹Там само.– Арк. 30, 58, 123.

¹²Кожан И., Терехин С. Охота // Полесье: Материальная культура.– К., 1988.– С. 162.

¹³Архів ІН НАН України...– Арк. 123-124.

¹⁴Кожан И., Терехин С. Охота...– С. 162.

¹⁵Архів ІН НАН України...– Арк. 52-53.

¹⁶Там само.– Арк. 44.

¹⁷Кожан И., Терехин С. Охота...– С. 163.

¹⁸Архів ІН НАН України...– Арк. 52.

Також ваблення застосовували для полювання на лисів. Використовуючи дерев'яний манок, конструкція якого нам невідома, мисливці під час спаровування лисів імітували звуки самок, чим приманювали до себе самців¹⁹.

У традиційному полюванні Українських Карпат мисливці за допомогою засади з використання ваблення полювали і на птахів, а саме – на рябчиків. Полювання відбувалося у період їхнього спаровування. Мисливці вабили до себе самців рябчиків. З цією метою гудули у другій пол. XIX ст. використовували манки двох видів. Один з них нагадував вербову сопілку. Він був виготовлений з тростини. Загальна довжина цього інструменту коливалася від 5 до 7,5 см. Вверху трубки, на віддалі приблизно 1 см від її закінчення, знаходився невеликий виріз. Вабик закривався зверху корком, у якому було зроблено виріз, що налягав

Сопілкоподібний манок для ваблення рябчиків (Ілюстрацію подано за: Korespondencya C.K. z Dory.– S. 185.). 1 – корок; 2 – отвір для свисту; 3 – отвір для регулювання гучності свисту..

на виріз у трубці. У цей отвір мисливець дмухав внаслідок чого виникав звук, який імітував свист птахів. З протилежного боку, у нижній частині

манка, був зроблений ще один виріз довжиною близько 2,5 см. Посуваючи по ньому пальцем мисливець збільшував або зменшував гучність свисту²⁰.

Манок для ваблення рябчиків другого виду готували з обрізаної з двох боків металеві пластини, довжиною близько 5 см. Дану пластину перегинали наполовину таким чином, щоб її кінці знаходилися у результаті на одній лінії. Посередині зігнутої пластини робили дуже маленький отвір. Такий вабик мисливець вкладав до вуст. Це робило його зручнішим від першого манка, адже руки мисливця під час імітації ним свисту птахів залишалися вільними²¹.

Металевий манок для ваблення рябчиків (Ілюстрацію подано за: Korespondencya C.K. z Dory.– S. 185).

Такий же або подібний металевий вабик на рябчиків був, очевидно, відомий і лемкам²².

Другий допоміжний для засади спосіб – приманювання – мисливці Українських Карпат застосовували у досліджуваний період для полювання на лисів і куниць. “Надою” [приманкою. – В.Р.] для цих звірів служили м'ясні відходи та луска з риби. Мисливці “метали наду” [накладали приманку. – В.Р.] біля господарських будівель, у яких знаходилася худоба, старих закинутих хат на околицях сіл, стай на полонинах, а також біля спеціально збудованих у лісі своєрідних дерев'яних наметів. Останні були невеликих розмірів. У них могла навпочіпки або горизонтально вмісти-

²⁰Korespondencya C.K. z Dory // Lowiec. Organ Galicyjskiego towarzystwa łowieckiego (далі – Lowiec).– Lwów, 1878.– R. 1.– S. 185.

²¹Ibid

²²Ubysz A. Wspomnienia z gór // Lowiec.– Lwów, 1880.– R. III.– S. 153.

¹⁹Там само.– Арк. 44.

тися лише одна людина. Чи полювали на лисів та куниць під відкритим небом, не відомо. Описаний спосіб полювання носив індивідуальний характер. Ним послуговувалися вночі. У звірів, що наблизилися до приманки, стріляли з рушниць, яку клали у спеціально зроблений отвір в будівлі або виставляли на вікно²³. Цим способом мисливці добували переважно лисів. Очевидно, куниці до місця такої засади підходили рідше.

Мисливці Українських Карпат використовували засаду також без допоміжних для неї способів. Так полювали на ведмедів, диких кабанів, козуль, борсуків, видр та птахів.

Полювання на ведмедів за допомогою засади було як індивідуальним, так і колективним. Воно відбувалося у тих випадках, коли цей звір вбивав велику рогату худобу. Ведмідь відтягував свою здобич на певну відстань та залишав тушу, час від часу повертаючись до неї. Саме біля цієї туші мисливці влаштовували засаду. Нерідко вони вилазили на навколишні дерева, роблячи на них сідала. Останні могли бути невеликими за розмірами, розрахованими на одну людину, або були більшими – на кількох мисливців²⁴. Нам вдалося зафіксувати назву таких конструкцій – “подруньоз”²⁵. На жаль, невідомо для означення якого саме сідала вживали її.

Полювання за допомогою засади на диких кабанів та борсуків відбувалося біля полів. Перші приходили туди з метою поїсти картоплю, другі – кукурудзу. Це полювання було найчастіше індивідуальним²⁶. Однак, полювати так могла лише особа, яка мала дозвіл, зважаючи на те, що дане полювання часто відбувалося біля поселення. Зареєстрованих же мисливців дуже рідко було більше трьох на одне село²⁷.

Козуль підстерігали у засадах біля їхніх пасовищ. Це полювання також мало індивідуальний характер²⁸.

Взимку за допомогою засади мисливці Українських Карпат полювали на видр. На цього звіра очікували біля замерзлої річки, визначивши по-

передньо його присутність в тому чи іншому місці по слідах на снігу. У п'ятдесяті роки ХХ ст. для того, щоб не виділятися з навколишнього середовища, мисливці одягали під час даного полювання білі халати. Полювання на видр було індивідуальним²⁹.

За допомогою засади весною полювали на “готурів” або “диких когутів”³⁰ у період їхнього спаровування. Місця, де вони збиралися на “токовища”³¹, визначали по слідах на снігу, що лежав у горах³². Дане полювання, очевидно, також носило індивідуальний характер.

Отже, мисливці Українських Карпат у другій пол. ХІХ – серед. ХХ ст. застосовували засаду для полювання практично на усіх звірів та птахів, що складали мисливську фауну досліджуваних теренів. Засаду поєднували з допоміжними для неї способами – вабленням та приманюванням, а також послуговувалися лише нею.

На нашу думку, такому значному поширенню використання засади сприяли дві наступні причини. Перша полягала у тому, що застосування цього, переважно індивідуального способу створювало дуже мало шуму. Засада – це найбільш тихий мисливський спосіб. Саме тому в умовах жорсткого державного контролю над полюванням, що мав місце у досліджуваній нами період (дозвіл на мисливство селяни отримували порівняно рідко; жандарми Другої Речі Посполитої мали право стріляти у лісі в браконьєрів у випадку спроби втечі³³) вона набула значного поширення.

Друга причина полягала у тому, що застосуванню засади віддавала перевагу місцева традиція. Горяни Українських Карпат були більш схильними до того, щоб очікувати на здобич в одному, певному місці, витрачаючи при цьому мінімум зусиль та енергії, ніж до того, щоб використовувати інші, рухомі мисливські способи. Дане твердження носить гіпотетичний характер. Для його підтвердження наведемо таку аналогію. Автор опису життя Іші – представника індіанського племені Яна – Теодора Кребер вказува-

²³ Архів ІН НАН України... – Арк. 3, 27, 124; Шекерик-Доників П. Дідо Иванчик. – Верховина, 2007. – С. 204.

²⁴ Архів ІН НАН України... – Арк. 28-29, 39, 89.

²⁵ Там само. – Арк. 89.

²⁶ Там само. – Арк. 27, 43, 45.

²⁷ Там само. – Арк. 35.

²⁸ Там само. – Арк. 45.

²⁹ Там само. – Арк. 25-26, 61, 130.

³⁰ “Готур”, “дикий когут” – тетерук або глухар. – Там само. – Арк. 59, 63-64, 131.

³¹ “Токовище” – токування (характерна поведінка самців птахів у період спаровування). – Там само. – Арк. 59.

³² Там само. – Арк. 64.

³³ Там само. – Арк. 97, 109.

ла, що він (а відповідно більшість індіанців його племені також) перевагу засаді над рухомими способами надавав суб'єктивно³⁴. При цьому в індіанців, очевидно, не було жодних об'єктивних причин для цього. Опираючись на дане свідчення, припустимо, що українці Карпат також з усіх мисливських способів застосовували найчастіше засаду частково внаслідок суб'єктивного вподобання.

Наступним архаїчним способом мисливства є підходження, або підкрадання. Цей спосіб полягав у тому, що мисливець чи мисливці намагалися підійти (підкрастися) до звіра на відстань, достатню для того, щоб вбити або схопити його. Важливу допоміжну роль під час підходження могло відігравати маскування³⁵. Головне завдання мисливця у випадку застосування ним підкрадання полягало у тому, щоб не сполохати звіра. Нерідко під час застосування підходження у поєднанні з маскуванням звір зацікавлювався поведінкою мисливця та сам підходив до нього³⁶.

Підходження було відоме багатьом народам світу. Індіанці племені Яна, полюючи на оленів за допомогою підходження у поєднанні з маскуванням, надягали на голову чучело оленячої голови з прив'язаними до нього рогами та робили вигляд, наче щипають листя, очікуючи на наближення звіра³⁷. Застосовуючи підкрадання, евенки полювали на оленів та лосів³⁸.

Українські горяни підходження використовували для полювання на копитних звірів та птахів.

Навесні за допомогою підкрадання мисливці полювали на козуль. Коли з'являлася перша трава, зголоднілі після зими та внаслідок цього менш чуйні звірі виходили на світанку або перед заходом сонця на пасовище. У цей час мисливцеві було порівняно легко непомітно підійти до них на відстань пострілу³⁹.

Цілковито ймовірно, що підкрадання використовували для полювання на оленів у період спаровування цих звірів. У цей час вони втрачали звичайну чуйність⁴⁰.

Спорадично підходження використовували для полювання на диких кабанів. Останні часто рили вночі поля, неподалік від садіб. Якщо хтось їх там бачив, то міг покликати знайомого мисливця⁴¹. Тут, як і в згадуваному способі полювання на диких кабанів за допомогою засади, полювати могли лише мисливці, які мали дозвіл.

Українські горяни також застосовували підкрадання для полювання на "готурів". Порівняно легко використовуючи цей спосіб було полювати на згаданих птахів весною під час "токовища". Полювали на них за допомогою підкрадання і в інші періоди⁴².

Полювання шляхом підкрадання у всіх описаних випадках, очевидно, носило індивідуальний або зрідка дрібноколективний характер.

Отже, підходження у традиційному мисливстві Українських Карпат другої пол. XIX – серед. XX ст. не мало широкого розповсюдження. Переважно горяни полювали за допомогою даного способу лише у періоди певних життєвих циклів звірів та птахів, під час яких ті втрачали звичайну чуйність. Використовуючи підходження мисливці Українських Карпат не застосовували маскування. Очевидно, цей допоміжний спосіб під час полювання на оленів та козуль не практикувався горянами і у більш давні від досліджуваного періоди. Про це свідчить відсутність у традиційному одязі головних уборів пошитих із шкіри оленів. Наявність же таких уборів у багатьох народів служить доказом застосування ними у минулому маскування. Адже ці убори походять від масок, які виготовляли з голови оленів⁴³. Водночас припускаємо, що горяни використовували у попередній від досліджуваного час маскування під час полювання за допомогою підходження (а можливо й засади) на тетеруків та глухарів Саме з використанням цього допоміжного способу може бути пов'язана традиція прикрашати капелюхи пір'ям цих птахів.

Обмежене застосування підходження у традиційному мисливстві Українських Карпат другої пол. XIX – серед. XX ст. не можна пояснити

³⁴Кребер Т. Иши в двух мирах... – С. 157.

³⁵Moszyński K. Kultura ludowa... – Cz. I. – S. 27.

³⁶Кребер Т. Иши в двух мирах... – С. 158.

³⁷Там само.

³⁸Василевич Г. Эвенки... – С. 55.

³⁹Архів ІН НАН України... – Арк. 58.

⁴⁰Там само.

⁴¹Там само. – Арк. 24.

⁴²Там само. – Арк. 12, 59.

⁴³Алексеев В. Кеты: Историко-этнографические очерки. – Томск, 1977. – С. 143-155; Василевич Г. Эвенки... – С. 130-138; Зализняк Л. Население Полесья... – С. 77.

ти особливостями ландшафту досліджуваних територій. Цілком ймовірно, що до появи вогнепальної зброї воно застосовувалося горянами ширше. Проте з розповсюдженням рушниць підкрадання почало поступово занепадати, оскільки мисливцям уже не потрібно було наближатися на дуже близьку відстань до тварин. Невелике за масштабами використання підходження можна пояснити і суб'єктивним фактором. Кожен окремо взятий мисливець Українських Карпат віддавав перевагу засаді над підкраданням. У результаті даний спосіб у цілому не був широко розповсюдженим у традиційному мисливстві горян.

Окремо слід виділити наступний різновид підходження – під'їзне полювання. Як і під час застосування звичайного підкрадання мисливець намагався якомога ближче наблизитися до звіра, не сполохнувши його. Проте під час під'їзного полювання він це робив на транспортному засобі. Мисливець під'їжджав до тварини, описуючи все вужчі кола або наближався до неї зигзагом. У результаті таких дій звір призвичаювався до нього і підпускав на близьку відстань⁴⁴.

У зв'язку з особливостями ландшафту цей різновид підходження не міг мати широкого розповсюдження в Українських Карпатах. Він був відомим лише лемкам, які, використовуючи даний спосіб, полювали на зайців. Під час такого полювання, яке відбувалося зимою, мисливець їхав у санях. Цей транспортний засіб тягнув кінь, на якому висіли дзвіночки. Дзеленчання привертало увагу зайців, не лякаючи їх. Завдяки цьому мисливець наближався на близьку відстань до звірів. Рухався він, очевидно, по прямій лінії. Дане полювання мало індивідуальний характер. Відбувалося воно вночі⁴⁵.

Наразі у нас немає даних про те, щоб подібним чином полювали на Бойківщині чи Гуцульщині. Нам також невідомо, наскільки широко цей спосіб був розповсюдженим на Лемківщині. Наявність лише однієї згадки про нього в історіографії, без чіткої вказівки на факт його поширення серед селян, викликає сумнів, чи справді цей спосіб належав до традиційного народного полювання. Якщо належав, то наразі без відповіді зали-

шається питання, чи під'їзне полювання з дзвіночками було винаходом лемків, а чи запозиченням із сусідніх земель.

Ще одним архаїчним мисливським способом є загін. Це колективний спосіб полювання. Він полягав у тому, що певна кількість людей (інколи їх значну частину складали жінки та діти) криком, стукотом тощо гнали звірів до визначеного місця, в якому ті гинули. Дослідники поділяють загін на декілька різновидів. Так, існував загін у воду, на обрив, на пастки, на тонкий лід, вогнем, на ланцюг мисливців тощо⁴⁶.

У досліджуваній період в Українських Карпатах мисливці застосовували загін на ланцюг мисливців. Певна кількість мисливців розташовувалася в лінію, тримаючи наготові рушниці. Друга група мисливців гнала свистом, криком тощо на них тварин. Таким способом полювали на зайців, козуль, оленів, лисів та диких кабанів⁴⁷.

Загін – це мисливський спосіб, який створює значний шум. Відповідно приховати велике колективне полювання способом загону від представників державної влади було неможливо. Саме тому таке полювання відбувалося виключно з їхнього дозволу та переважно за їхньої участі. При цьому українські горяни завжди гнали звірів, а представники державної влади ставали в ланцюг⁴⁸.

Виникає питання: чи дійсно загін на ланцюг мисливців належав до традиційного мисливства українських горян чи його принесли на досліджувані терени привілейовані верстви австрійського, польського, румунського, угорського народів? На нашу думку, вони відновили застосування в горах цього способу. Українці Карпат використовували його у попередні від досліджуваних століття, однак відмовилися від нього через заборони на полювання. Про те, що загін на ланцюг мисливців побутував на даних теренах у більш давні часи підтверджує свідчення, яке ми зафіксували у с. Річка Косівського р-ну Івано-Франківської обл. про випадок полювання за допомогою цього способу у дрібноколективному варіанті на диких кабанів, що здійснювалося безпосередньо самими

⁴⁴Moszyński K. Kultura ludowa... – Cz. I. – S. 27.

⁴⁵Тарнович Ю. Лови на Лемківському бескиді. – Львів, 1938. – С. 13-14.

⁴⁶Зализняк Л. Население Полесья... – С. 74-75.

⁴⁷Архів ІН НАН України... – Арк. 6-7, 21-22, 58.

⁴⁸Там само. – Арк. 6, 37; Тарнович Ю. Лови... – С. 23-25.

горянами. Це полювання реалізовували втрех: батько (1888 р. н.) та двоє його синів⁴⁹. Для нас важливим є те, що полювання за допомогою загону на ланцюг мисливців у цьому випадку очевидно не було запозиченим зовні, а отже, у більш давні від досліджуваного періоду воно побутувало в традиційному мисливстві.

Своєрідним різновидом загону було вигнання на мисливців дрібних звірів з їхніх гнізд або нір. Цей спосіб в Українських Карпатах у досліджуваний період широко використовували для полювання на куницю, яке відбувалося таким чином. Спершу куницю висліджували по її слідах на снігу. Полювали на неї виключно взимку, тому що влітку її шкіра не цїнилася. Найчастіше на це полювання йшли удвох (зазвичай батько та син). Проте інколи воно було за своїм характером індивідуальним. Знайшовши місце, в якому куниця “деревила” [вилазила на дерево. – В.Р.] мисливці шукали її гніздо. Гнізда цих тварин знаходилися у колишніх воронячих гніздах або у дуплах дерев. Помітивши їх на дереві, один з мисливців підходив до нього і “кóвтав” [стукав. – В.Р.] по ньому палицею або сокирою. Інший мисливець стояв неподалік, тримаючи наготові рушницю. Коли налякана “кóвтанням” куниця вибігала з гнізда, він стріляв у неї. Якщо мисливець полював один, то однією рукою стукав по дереву, а в іншій тримав зброю⁵⁰. За цим же принципом у традиційному мисливстві Українських Карпат відбувалося полювання на борсуків. Цих звірів викурювали з нір. Близьким до даного способу є також полювання на борсуків шляхом розкопування їхньої нори. Останнє втім не завжди було можливо здійснити, оскільки нори цих тварин часто були надто неприступні. Полювання на борсуків за допомогою згаданих способів носило індивідуальний або дрібноколективний характер⁵¹.

Таким чином, великий колективний загін на ланцюг мисливців у другій пол. ХІХ – серед. ХХ ст. українські горяни застосовували лише з представниками привілейованих верств політично домінуючих народів. Проте, зважаючи на те, що даний спосіб є архаїчним та на факт його застосування українцями в дрібноколективно-

му варіанті вважаємо, що він був відомий горянам у попередні від досліджуваних століття. Серед причин зникнення загону на ланцюг мисливців варто виділити заборони на полювання з боку державної влади. Повторна поява цього способу пов'язана з діяльністю панівних верств згадуваних народів, які залучали до полювання цим способом мисливців Українських Карпат. Різновид загону – вигнання на мисливців дрібних звірів з їхніх гнізд або нір – мисливці використовували для полювання на куницю та борсуків.

Одним з найбільш архаїчних способів активної форми мисливства є гони, або переслідування. Гони – це переслідування звіра мисливцем чи мисливцями до повного його знесення або наближення до нього на відстань пострілу⁵². Цей спосіб був поширений переважно серед народів, основу господарства яких складало полювання⁵³. Так, за допомогою переслідування на лосів і оленів полювали евенки⁵⁴. Аналогічним чином на лосів полювали індіанці Північної Америки⁵⁵.

Під час гонів часто використовували лижі. Цей засіб пересування суттєво спрощував переслідування звірів. Він надавав мисливцям змогу швидко наблизитися до тварин. При цьому вони прикладали значно менше зусиль, ніж під час пішого переслідування. Тому полювання за допомогою гонів найкращі результати приносило взимку⁵⁶. Влітку цей спосіб був менш ефективним.

В Українських Карпатах лижі не були відомі. Лише на поч. ХХ ст. завдяки розвитку туризму вони почали проникати на дану територію⁵⁷, а тому не належать до традиційної матеріальної культури горян. Це свідчить про те, що переслідування в Українських Карпатах ніколи не було широко розповсюдженим. Дане припущення

⁴⁹Зализняк Л. Население Полесья...– С. 74; Moszyński K. Kultura ludowa...– Cz. I.– S. 27-28.

⁵⁰Зализняк Л. Население Полесья...– С. 74.

⁵¹Василевич Г. Эвенки...– С. 54-55; Карлов В. Эвенки в XVII – начале XX в.– Москва, 1982.– С. 11.

⁵²Моуэт Ф. Путешествие на Коппермайн // Его же. Следы на снегу.– Москва, 1985.– С. 132.

⁵³Зализняк Л. Население Полесья...– С. 74.

⁵⁴Глушко М. Шляхи сполучення і транспортні засоби в Українських Карпатах другої половини ХІХ – початку ХХ століть.– К., 1993.– С. 55; Потушняк Ф. До історії матеріальної культури на Закарпатті (“Лапки”) // Наукові записки / Ужгородський державний університет.– Ужгород, 1957.– Т. ХХІV.– С. 157.

⁴⁹Архів ІН НАН України...– Арк. 32.

⁵⁰Там само.– Арк. 11, 39, 122.

⁵¹Там само.– Арк. 44, 66, 132.

грунтується на наступному факті. Етноси Північної Америки, яким не були відомі лижі, не знали способу переслідування⁵⁸. Зазначимо, що в матеріальній культурі українських горян присутні спеціальні засоби для пересування по снігу, які використовували мисливці – “лапки” або “сніголапки”. Це дерев'яний обруч переплетений мотуззям. Ступивши у них мисливці могли досить легко йти по снігу⁵⁹. Проте за допомогою цього засобу, очевидно, було дуже важко розвинути достатню для переслідування звірів швидкість.

Історіографічні та польові дані свідчать, що у другій пол. XIX – серед. XX ст. мисливці Українських Карпат широко не використовували гонів. Вони застосовували цей спосіб як допоміжний у наступних трьох випадках:

1) для полювання на ведмедів та диких кабанів, поранених під час засади або загону на ланцюг мисливців;

2) для полювання на ведмедів у поєднанні з пасивною формою мисливства;

3) для полювання на куниць у поєднанні з різновидом загону – вигнанням звірів з їхніх гнізд або нір на мисливців.

Полювання за допомогою засади на ведмедів та за допомогою засади або загону на ланцюг мисливців на диких кабанів інколи закінчувалося тим, що поранений звір втікав від мисливців. Виникала необхідність переслідувати його. Таке переслідування нерідко відбувалося наступного дня після завдання рани тварині. Виснаженого звіра було легко вислідити по кривавому сліду та наздогнати. Диких кабанів переслідували колективно або індивідуально. Ведмедів, зважаючи на небезпеку даного полювання, – лише колективно⁶⁰.

Переслідування служило допоміжним способом для полювання на ведмедів при використанні пасивної форми мисливства. На цих звірів накладали великі пружинні пастки – дерев'яну “ступицю” або залізу “сітку”⁶¹. Потрапивши в одну з них,

ведмідь тягнув їх за собою, залишаючи помітний слід. Мисливці гуртом висліджували, переслідували та вбивали звіра⁶².

Гони інколи складали частину полювання на куниць. У цьому випадку вони поєднувалися з вигнанням звірів з їхніх гнізд або нір на мисливців. Опис полювання на куниць із застосуванням цього способу ми уже навели. Якщо мисливець влучав у куницю, коли вона вибігала з гнізда, то полювання закінчувалося. Проте інколи йому це не вдавалося. У такому випадку цього звіра переслідували: бігли за куницею по снігу, аж поки вона знову не вилазила на дерево, намагаючись захватитися. Після цього мисливці вдруге застосовували згаданий різновид загону. Інколи дане полювання розтягувалося на значний відрізок часу⁶³.

Отже, полювання на куниць здійснювалося шляхом поєднання двох способів, що взаємодоповнювали один одного: вигнання звірів з їхніх гнізд та переслідування. При цьому більш важливе значення мав згаданий різновид загону, а гони були допоміжними до нього.

Таким чином, на основі наведеного матеріалу ми стверджуємо, що гони в Українських Карпатах у другій пол. XIX – серед. XX ст. були допоміжним способом полювання. Виходячи з того, що горянам не були відомі лижі, використання яких у багатьох народів пов'язане із застосуванням способу переслідування, ми припускаємо, що даний спосіб не використовувався широко на досліджуваних теренах і в попередні століття. Етнолог Михайло Глушко назвав особливості ландшафту однією з причин відсутності лиж у матеріальній культурі українців Карпат⁶⁴. Цю ж причину слід виділити при аналізі того, чому переслідування в традиційному мисливстві Українських Карпат відіграло таку незначну роль. Серед інших причин варто зазначити те, що гони, як уже згадувалося, були способом, що застосовувався найчастіше народами, головним господарським заняттям яких було полювання. Вони вимагали дуже великих затрат сил та енергії⁶⁵.

⁵⁸Зализняк Л. Население Полесья... – С. 74.

⁵⁹Глушко М. Шляхи сполучення... – С. 53; Потушняк Ф. До історії... – С. 158.

⁶⁰Архів ІН НАН України... – Арк. 44, 83-84, 90-91.

⁶¹“Ступиця” – пастка подібна на капкан; “сітка” – капкан. Детальний опис цих пасток див.: Романюк В. Традиційні мисливські пастки в Українських Карпатах у другій половині XIX – першій половині XX століть // Народознавчі Зошити. – Львів, 2008. – № 1-2. – С. 81-83.

⁶²Ubycz A. Wspomnienia z gór... – S. 156; Архів ІН НАН України... – Арк. 29, 95.

⁶³Там само. – Арк. 12.

⁶⁴Глушко М. Шляхи сполучення... – С. 53.

⁶⁵Зализняк Л. Население Полесья... – С. 74-75.

Відповідно, цей спосіб природно не міг набрати поширення в українців Карпат, основу господарства яких складали відтворювальні форми. Влітку на його застосування у горян не вистачало часу. Взимку ж вони надавали перевагу способам, що не вимагали таких великих затрат енергії та часу. Окрім того, гони були незручні ще й тим, що переважно вимагали колективності. Колективна ж форма полювання в Українських Карпатах за своїм поширенням поступалася індивідуальній. Відбувалося це внаслідок впровадження тих чи інших заборон на полювання з боку державної влади. Індивідуальне полювання було значно легше приховати, ніж колективне.

Серед допоміжних архаїчних мисливських способів в Українських Карпатах у другій пол. XIX – серед. XX ст., крім згаданих ваблення та приманювання, мисливці широко застосовували висліджування. Здійснюючи аналіз головних мисливських методів, ми уже декілька разів згадували про використання в Українських Карпатах цього способу та дали йому визначення. Висліджування застосовувалося перед гонами та під час них, до здійснення полювання способами підходження, засади та загону. Найпростіше звірів було вислідити зимою, коли на снігу виднілися сліди лап⁶⁶. Проте українські горяни вміли це зробити і в інші пори року. Наведемо кілька прикладів зі слів старожилів:

Літом [...] роса на траві. [...] Дивлюся – а він [борсук] [...] згори, з ліса, приходив і назад [...]. Сильно по росі [помітно]⁶⁷.

Я на [...] поленочку вийшов, див'юси – мох направляєтси. [...] Видко [очевидно. – В.Р.] недавно йшов [ведмідь]⁶⁸.

Осіною більше видно, коли вже риковиско. На оленів йдеш [полювати], то видно: дуже сильно багато ухажено. Туда-сюда слідів так багато. А там немає, там немає, там немає⁶⁹.

Отже, горяни Українських Карпат у другій пол. XIX – серед. XX ст. широко використовували активну форму мисливства. З усіх описаних способів полювання найбільш розповсюдженою була засада. Причини цього полягають у за-

боронах на ведення полювання з боку державної влади, поширенні вогнепальної зброї та суб'єктивному вподобанні горян.

На відміну від засади, підходження у досліджуваний період було значно менш розповсюдженим. Очевидно, воно втратило своє значення внаслідок поширення вогнепальної зброї. З її появою відстань, необхідна для того, щоб мисливець мав змогу вбити звіра, значно зменшилася.

У другій пол. XIX – серед. XX ст. в Українських Карпатах горяни використовували загін на ланцюг мисливців. Очевидно, цей спосіб був відомим на даному терені у більш давні від досліджуваного періоду. З часом його перестали широко використовувати. Другий розквіт даного способу в Українських Карпатах пов'язаний з мисливською діяльністю привілейованих верств політично домінуючих народів. У зазначений час в Українських Карпатах мисливці використовували також дрібноколективний загін на мисливців та такий різновид загону, як вигнання дрібних звірів з їхніх гнізд або нір на мисливців, відомий у кількох варіантах.

Гони українці Карпат широко не застосовували, як у досліджуваний період, так і в попередні століття. Причина цього полягала насамперед в особливостях ландшафту. Окрім того, провідна роль у господарствах горян землеробства та скотарства не сприяла розвитку даного способу, що вимагав значних затрат енергії та часу. Внаслідок цього гони в Українських Карпатах відігравали виключно допоміжну по відношенню до інших способів роль.

Серед допоміжних архаїчних способів активної форми мисливства на досліджуваних теренах у другій пол. XIX – серед. XX ст. найбільше значення мали ваблення, приманювання і висліджування. Перший та останній з цих способів горяни використовували з великою винахідливістю та майстерністю.

У досліджуваний період традиційне мисливство під час застосування активної форми носило індивідуальний або дрібноколективний характер.

⁶⁶ Архів ІН НАН України... – Арк. 8, 57.

⁶⁷ Там само. – Арк. 43.

⁶⁸ Там само. – Арк. 90.

⁶⁹ Там само. – Арк. 30.